

MATEMATICIANUL ÎN CETATE: SIMION STOILow ȘI POZIȚIA PUBLICĂ A INTELLECTUALULUI ÎN VREMURI DE RESTRIȘTE

Ana BAZAC¹

ana_bazac@hotmail.com

ABSTRACT: The paper highlights the directions and problems of public importance posed by the mathematician Simion Stoilow between 1936 and the fifties. The first, within which Professor Stoilow was directly involved, is the organisation of the university and its internal democracy. But these aspects are related to the general situation of the Romanian society. Second, the mathematician has supported indirectly the principles and the democratic and progressive politics by promoting rationalism in a quite Kantian spirit. Just this spirit, opposed to any intellectual subordination, would be the motive of the clash between the idealistic and probe man Stoilow and Stalinism. But Professor did not abdicate of his principles.

KEYWORDS: Simion Stoilow, intellectual, inter-war Romania and beginning of the popular revolution, public sphere, democracy, university.

Prolegomene

În cele ce urmează, surprindem o destul de rară manifestare a personalității intelectualilor: aceea de voce a poporului, deci de purtător al cuvântului critic non-conformist, deci opus *mainstream*-ului.

Această manifestare este de două ori legitimă: o dată, deoarece intelectualul are, în principiu, instrumente superioare (concepte, rigoare logică, perspectivă critică) pentru a trata problemele. Apoi, deoarece a vorbi despre problemele publice nici nu ține de vreo competență specială și greu de atins. Potrivit lui Protagoras, „atenienii și ceilalți greci, când este vorba de

¹ Prof. dr., Universitatea Politehnica, București.

meșteșugul clăditului sau despre vreun alt meșteșug, socotesc că puțini au căderea să-și dea cu părerea, iar dacă cineva care nu e printre cei puțini ar vrea să își dea cu părerea, ei nu îi îngăduie...când însă trec la discutarea chestiunilor ce presupun pricepere în treburile cetății, care se întemeiază toate pe dreptate și chibzuință, e firesc să îngăduie oricui să-și dea cu părerea, socotind că fiecare are parte de această pricepere, altminteri nu ar exista cetăți”². Cu alte cuvinte, problemele publice implică participarea la înțelegerea și rezolvarea lor a celor pe care aceste probleme îi afectează. Anticii nu vorbeau, desigur, de interese, dar apartenența la comunitatea organizată era socotită drept criteriu al necesității, și nici măcar doar al posibilității, de a participa la rezolvarea problemelor comune. În subtext exista, desigur, celălalt criteriu: cel al ființelor raționale (și libere), capabile în virtutea acestei exercitări a *logos*-ului să delibereze asupra raporturilor sociale și să fie sensibile față de dreptate și nedreptate.

Mai departe, există două aspecte teoretice în tradiția problemei: unul este rolul intelectualului în cetate, deci dincolo de câmpul specializării sale. Și nu este vorba neapărat de ocuparea funcțiilor politice. Ba dimpotrivă, tocmai situarea exterioară acestor funcții permite implicarea liberă în dezbaterile publice a problemelor comune, chiar incitarea unei asemenea dezbateri.

Pitagora, ilustrul strămoș al matematicianului discutat aici, a insistat în secolul al VI-lea î.e.n. asupra necesității de a dezvolta în comun, prin dialog rațional, principiile comportamentului bun și pentru individ și pentru societate. Astfel, omul trebuie să fie „cetățean al unui stat bine condus”³, iar asta înseamnă, între altele, cultivarea relațiilor de prietenie și astfel a egalității⁴.

Al doilea aspect este cel al ieșirii publice a intelectualului, altfel spus, al publicității pe care o face ideilor sale privind binele public. În

2 Platon, „Protagoras”, Traducere de Șerban Mironescu, în Platon, *Opere*, I, Ediție îngrijită de Petru Creția și Constantin Noica, București, editura Științifică și Enciclopedică, 1974, 322d și e, p. 437.

3 Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor* (sec. III e.n.), trad. din limba greacă de C. I. Balmuș, studiu introductiv și comentarii de Aram M. Frenkian, București, Editura Academiei RPR, 1963, VIII, XV [16], p. 399.

4 *Ibidem*, VII [10], p. 398 și XIX [23], p. 401 și [33], p. 403: „prietenia înseamnă egalitate” și „să schimbe dușmanii în prieteni” și „să nu socotească că le aparține ceva, să sprijine legea, să ducă război împotriva ilegalității”, „ceea ce e drept având puterea unui jurământ”.

perspectiva iluministă a încrederii în rațiune, Kant a avansat două idei care susțin publicitatea ideilor de interes comun. Întâi, că dacă cei de la conducere nu fac tot ce trebuie pentru oamenii din stat este că ei nu cunosc multe situații reale: ca urmare, oamenii au datoria de a face petiții și sesizări în urma cărora, deoarece buna credință a conducătorilor este prezumată, lucrurile se vor rezolva satisfăcător⁵. Așadar, populația trebuie să facă publică perspectivele din care judecă diferitele probleme de interes comun. Apoi, că, deoarece gândirea critică a fiecărui individ este în funcție nu numai de propria voință, ci și de raporturile sociale (deci, politice), și atunci când categoriile guvernante se comportă ca niște „tutori”, „prostind” populația („având grijă ca aceste fapte liniștite să nu facă nici un pas în afara țarcului în care le-au închis”) și arătându-le „primejdia care le-ar amenința”⁶ dacă încearcă să gândească critic, atunci când aceste categorii „implantează prejudecăți”⁷, atunci este nu doar permisă, ci de-a dreptul necesară critica socială. Dar oamenii trebuie să se comporte dual: ca membri ai instituțiilor, deci îndeplinind niște funcții private⁸, ei trebuie să respecte întocmai regulile existente, având un „comportament pasiv”⁹ și acționând „în virtutea unei instanțe asupra căreia nu au putere”¹⁰. În același timp, ei trebuie să facă „în toate privințele *uz public* de rațiunea proprie”¹¹, adică „să-și exprime public părerile asupra nepotrivirii, ori chiar a nedreptăților”¹², adresându-se publicului, „adică lumii”¹³ în calitate de cetățeni care gândesc liber.

Aceste mențiuni la literatura veche ne deschid drum judecării poziției publice a matematicianului Simion Stoilow. Adică ne permit să vedem cât de democrat, de încrezător în puterea informării și a argumentelor raționale și de activ social a fost acest intelectual de mare clasă. „Sunt uneori, chiar în lumea noastră universitară, momente în care, unul sau altul, simte

5 Vezi scrisoarea lui Simion Stoilow către Gheorghe Gheorghiu-Dej, discutată mai jos.

6 Immanuel Kant, „Răspuns la întrebarea: Ce este luminarea?” (1783), Immanuel Kant, *Ce este luminarea? Și alte scrieri*, Ediție, traducere, note și anexe, postfață de Alexandru Boboc, Cluj-Napoca, Editura Grinta, f.a., p. 58.

7 *Ibidem*, p. 60.

8 *Ibidem*, p. 63: „uzul privat al angajatului fiind o reuniune casnică, oricât ar fi ea de mare”.

9 *Ibidem*, p. 61.

10 *Ibidem*, p. 63.

11 *Ibidem*, p. 60.

12 *Ibidem*, p. 62.

13 *Ibidem*, p. 63.

nevoia de a vorbi publicului mai larg, de a-l informa, nu pentru că acel public ar fi mai bun sau mai curat în țară la noi, dar pentru că ei cred că o anumită publicitate demnă, dar hotărâtă, dată unor anumite lucruri, ar putea totuși, în unele împrejurări, contribui la îndreptarea lor”¹⁴.

Simion Stoilow și universitatea românească

Există două surse ale scrierilor matematicianului român legate de problemele sociale: propria carte, *Matematica și viața*, editată în 1972, și monografia dedicată lui în 1983¹⁵.

Este interesant că în propria sa carte, matematicianul a pus mai puține pagini cu subiect social, decât apar în monografie. Sfiala de a nu supralicita asupra trecutului, în opoziție cu toți cei care „rămăseseră mulți”, pare să fie cauza.

În orice caz, principala problemă de interes social care l-a preocupat pe profesorul universitar Simion Stoilow a fost viața universitară: organizarea universității, comportamentul universitar, eficiența universității. Iar aspectele evidențiate sunt extrem de semnificative nu numai pentru a înțelege mai bine istoria universității românești, ci și pentru a vedea continuități și discontinuități, inerții și spirit reformator în universitatea de astăzi.

Primul document în ordine cronologică în care matematicianul radiografiază deja universitatea este o scrisoare trimisă lui Ovid Densușianu¹⁶ pe 31 decembrie 1936. Aici, autorul deplânge viața universitară „fără speranțe întemeiate de a-i vedea ridicându-se nivelul intelectual...rectorul-ministru care exercită un fel de dictatură în administrația universității...ignoranța quasitotală câștigă teren printre studenți”¹⁷.

Simion Stoilow era profesor la Universitatea din Cernăuți. Impresia de mai sus poate trimite cu gândul că doar în teritoriul recâștigat în cadrul României reîntregite ar fi existat asemenea slăbiciuni generate poate de povara noii anverguri a statului român. Nu este, însă, așa: nu numai

14 Simion Stoilow, „Scrisoare lui Ovid Densușianu, 31 decembrie 1936”, în Cabiria Andreian Cazacu, Solomon Marcus, *Simion Stoilow*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 224.

15 Simion Stoilow, *Matematica și viața*, București, Editura Academiei RSR, 1972; Cabiria Andreian Cazacu, Solomon Marcus, *Simion Stoilow*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

16 Ovid Aron Densușianu (1873–1938), filolog, lingvist, folclorist, istoric literar și poet, profesor la Universitatea din București.

17 Simion Stoilow, „Scrisoare lui Ovid Densușianu, 31 decembrie 1936”, în *op. cit.*, pp. 223 și 224.

pentru că matematicianul s-a implicat, cum vom vedea imediat, în propunerile legate de noua Lege a învățământului din 1937 care nu puteau, firește, să răspundă numai unor probleme particulare. Dar descrierile unui intelectual român, filosoful Nicolae Bagdasar, legat de Universitatea din București și, apoi, de la Iași, converg la aceeași imagine¹⁸.

Simion Stoilow nu a cercetat – nu era domeniul său – de ce decurgeau lucrurile într-un mod destul de nesatisfăcător în universitate. El nu a vorbit, astfel, de caracterul birocratic al societății românești și de conducerea birocratică a universității. Dar el a descris, iar descrierea este foarte prețioasă pentru istoricii problemei, ambii versanți ai comportamentului universitar. Pe unul, pregătirea intelectuală modestă a studenților era în tandem cu poziția lor politică simplistă și extremistă („obișnuitele tulburări ‘naționaliste’”). Pe celălalt, nivelul profesional nu foarte ridicat al profesorilor era însoțit de oportunism și servilism („laudele entuziaste ale colegilor doritori de a-și plasa o fiică sau un nepot în administrația universitară sau la bibliotecă”) și, deci, de un cvasi-inexistent spirit critic și reformist (pentru „o mișcare de informație și de protestare”, de abia „am putut numi pe unul sau doi din colegi”¹⁹).

În propunerile pentru Legea învățământului superior, Simion Stoilow s-a ocupat de una dintre cauzele eficiente ale acestor situații: privilegiile impuse politic ale profesorilor universitari demnitari. Deoarece în proiectul de Lege se stipula că profesorii universitari aleși sau numiți în funcții politice erau exceptați de la ținerea cursurilor dar nu și de la salariul de profesor universitar, neavând voie să aibă un concediu echivalent cu durata mandatului politic, matematicianul a arătat că „singura soluție logică în asemenea cazuri este concediul obligatoriu de la Universitate, pentru tot timpul cât durează mandatul sau funcția profesorului care a primit-o”. Altfel, „profesorul mai practic, care crede că poate fi în același timp și la

18 Vezi și Ana Bazac, „Filosoful, profesiunea și viața. În jurul *Amintirilor* lui Nicolae Bagdasar”, *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. IV, București, Editura Academiei Române, 2008, pp. 237–251, reluat în Ana Bazac, *Omul activ și impersonalul „se” (Perspectivă de filosofie socială asupra unor pagini din istoria gândirii românești)*, Craiova, Aius, 2010, pp. 115–136.

19 Simion Stoilow, „Scrisoare lui Ovid Densușianu, 31 decembrie 1936”, pp. 223, 224. Dar situația nu era numai românească. În Germania Primului Război Mondial, Einstein de abia a găsit doi colegi pentru a semna un manifest împotriva războiului, vezi și Ana Bazac, „Libertatea umană și perspectivele ei la Albert Einstein”, *Revista de Filosofie*, 5–6, 2005, pp. 703–721.

București și în provincie, înalt funcționar cu mari răspunderi acolo și om de știință și de laborator aici, acesta va fi recompensat încasând, în același timp, două lefuri”... complicându-se și mai mult lucrurile atunci când profesorul e și decan sau rector²⁰.

Grija pentru aplicarea în fapt a principiilor etice și democratice care constituiau lozincile legitimizează ale regimului politic și, în orice caz, de care era profund convins raționalistul Simion Stoilow, a mers mână în mână cu sensibilitatea sa de pedagog. Astfel, atenția față de studenți a implicat și preocuparea față de condițiile lor materiale și spirituale create de către universitate. De exemplu, căminele studențești nu erau propice adăpostirii tineretului studios și nu erau compensate cu mesaje educative entuziasmante și înălțătoare (dar puteau oare să fie compensate?): de aceea rezultatul era că studenții, reali sau nu („chemați și nechemăți”) erau „îngrămădiți numeroși în aceeași cameră, fără cărți, fără cursuri (căci de această problemă nu se ocupă nici statul nici universitățile noastre în genere), fără, de cele mai multe ori²¹, nici cea mai slabă dorință de a-și cultiva mintea și de a-și îmbogăți spiritul, unii din cei buni se strică în contact cu cei răi și, vrând nevrând urmează tradiția încadrându-se în atmosfera așa-zis ‘naționalistă’ a căminului pentru a deveni, în loc de oameni de carte, adepți ai ideilor și metodelor ce se cunosc”. Nu căminul universitar a fost cauza acestei situații, ci ansamblul mesajelor formative ale societății și starea educatorilor. Dar rezultatul a fost „întristătoarea sărăcie intelectuală a unei părți a tineretului nostru de azi, disprețul său pentru orice este speculațiune dezinteresată a spiritului sau avânt generos...: mentalitatea sa de turmă cu cultivarea și exaltarea în mijlocul ei a instinctelor celor mai primitiv feroce”²².

Într-un asemenea cadru al universității, nu este de mirare nici că profesorii universitari „fără nici un sprijin material altul decât propriile mijloace”²³, „intelectualii români – atunci când nu au și o avere

20 Simion Stoilow, „Îndatoririle profesorilor. Pe marginea proiectului de modificare a legii învățământului superior”, *Adevărul*, 6 martie 1937, în Cabiria Andreian Cazacu, Solomon Marcus, *Simion Stoilow*, pp. 225–227.

21 „Cel puțin trei sferturi din cei primiți în cămine sunt elemente submediocre”, Simion Stoilow, „Despre căminele universitare”, *Adevărul*, 3 aprilie 1937, în Cabiria Andreian Cazacu, Solomon Marcus, *Simion Stoilow*, p. 228.

22 *Ibidem*.

23 Simion Stoilow, „Cerere ministrului C. Angelescu”, 21 iulie 1937, în Cabiria Andreian Cazacu, Solomon Marcus, *Simion Stoilow*, p. 230.

particulară”²⁴ trebuiau să recurgă la solicitarea ajutoarelor ministerului sau a fundațiilor, nici că tocmai profesorii care au obținut concediu de la universitate atunci când au susținut conferințe de specialitate în străinătate²⁵ erau cei care trebuiau să ceară ajutor, nici, în sfârșit, că tensiunile din universitate și din societate au putut îndrepta un spirit idealist și democrat spre rezolvarea lor posibilă într-o societate care urma să anuleze premisele lor.

În acest sens, sunt semnificative cuvântările lui Simion Stoilow – era deja rector al Universității din București – la deschiderea anului universitar (15 ianuarie 1945), la o adunare a Asociației studenților Facultății de științe a Universității din București (1945), la prima întrunire publică a Secției universitare a tineretului progresist (1945), ca și interviurile și articolele legate de funcționarea și perspectivele universității.

Astfel, înainte de toate, a considerat profesorul Stoilow, este necesar ca tinerii ce pătrund în universitate să cunoască situația reală și istoria universității, rolul acesteia în „procesul de dezintellectualizare (de după Primul Război Mondial și până la sfârșitul ultimului) a unei părți a tineretului nostru...o parte a tineretului nostru a fost împinsă pe panta aceasta (de „teorii inumane”, „mistici întunecate transformate în doctrine politice zise ‘naționaliste’”) cu o uimitoare inconștiență de oameni ambițioși sau de vizionari halucinați”²⁶. Ei bine, dacă „și azi, un tineret dezaxat, dezorientat își caută, șovăind, un drum printre idealuri distruse, printre idoli sfărâmați”, soluția nu este de a propune idoli noi, ci de a instaura „drepțurile inteligenței și ale liberei rațiuni”, „cultul suprem: al adevărului și al libertății de gândire, de cercetare și de critică”, fără nici un dogmatism²⁷. Iar în acest proces de construcție, primordial, din nou, este să se arate tineretului că școala și cultura românească nu au fost reprezentate numai de vizionarii de mai sus ci, dimpotrivă, de cercetători serioși a căror operă este valoroasă și este parte a patrimoniului cultural universal²⁸.

Simion Stoilow a fost și un educator sensibil și un profesor cu orizonturi largi. De aceea, el a pus deschis problema stării de spirit a tineretului

24 Simion Stoilow, „Recomandare către ministru pentru dl. Ion Cernătescu” (profesor orb, pentru a beneficia de un ajutor al Fundației Jean Mihail), 17 iulie 1941, în Cabiria Andreian Cazacu, Solomon Marcus, *Simion Stoilow*, pp. 232–233.

25 Simion Stoilow, „Cerere ministrului C. Angelescu”, p. 230.

26 Simion Stoilow, „Cuvântare la deschiderea anului universitar”, 15 ianuarie 1945, în Cabiria Andreian Cazacu, Solomon Marcus, *Simion Stoilow*, pp. 235, 234.

27 *Ibidem*, p. 236.

28 *Ibidem*, p. 237.

după război: cu „o vădită confuzie și îndoială, cu o oarecare neîncredere și dezorientare” și, astfel, a răspunsului necesar la această stare de spirit. Acest răspuns „nu dorește să violenteze nici o credință care este sinceră, nici o inteligență, nici o gândire, ea nu vrea intoleranță și nu vrea teroare”, el „vrea numai să convingă, prin rațiune și prin fapte, prin lumină și prin cuvânt...prin argumentul dialectic”. „Nu poate fi vorba de-a face din d-stră o turmă de oi, sau de a vă îngloba într-un tot în care să dispară orice individualitate de gândire...Nu poate fi vorba de a distruge personalitatea fiecăruia...”²⁹.

Dar „timpul nu mai avea răbdare” și impunea ceea ce raporturile istorice de forțe cereau. Poziția lui Simion Stoilow a fost plină de idealism și bună-credință, deci de curaj. Astfel, într-un interviu privind problemele universitare, el a arătat că există unele care nu impun frământări unei gândiri democratice, dar și altele care nu au putut fi rezolvate încă în mod corect. De exemplu, sigur că accesul în universitate trebuia să fie liber, desființând orice *numerus clausus*. Dar, în același timp, dacă epurările – care implicau două criterii: politice și de legalitate – pentru „cazurile notorii” nu au întâmpinat dificultăți, pentru celelalte, cererilor grupării universitare democratice de a impune gradații în sancțiune „care ar păstra universității elementele de mare valoare științifică” „încă nu li s-a dat satisfacție”. Totuși – să fi fost oare nevoia de a avea încredere în urmări? – epurările au evidențiat că „personalitățile cele mai de seamă ale științei românești...au rămas străine de agitațiile acelea nenorocite...”³⁰.

Dar autonomia universitară? Această problemă care frământă și astăzi a fost înțeleasă de către profesorul Stoilow în vechea tradiție a universității citită în cheie pozitivistă. Cu alte cuvinte, autonomia – constând în „libertatea de a-și alege corpul profesoral după meritele științifice constatate de specialiști, libertatea organizării cursurilor..., libertatea de a-și alege reprezentanții”, toate susținute de o anumită independență materială – nu mai era nici administrarea subiectivă a universității, experimentată înaintea³¹, și nici feuda reclamată astăzi de mulți. Căci criteriul competen-

29 Simion Stoilow, „Cuvântare la o adunare a Asociației studenților Facultății de științe a Universității din București” (1945), în Cabiria Andreian Cazacu, Solomon Marcus, *Simion Stoilow*, pp. 239, 240.

30 Simion Stoilow, „Un interviu privind problemele universitare” (1945), în Cabiria Andreian Cazacu, Solomon Marcus, *Simion Stoilow*, pp. 246, 247.

31 Și de către Stoilow, cum am văzut, și de către Bagdasar. Rezultatele unei asemenea înțelegeri a autonomiei universitare au fost surprinse în epocă astfel:

ței științifice, cum spunem astăzi – sau „meritele științifice constatate de specialiști” – este ceea ce limitează autonomia.

Devenit rector al Universității din București în 1945, Simion Stoilow s-a confruntat cu o adevărată „criză”³² determinată de supra-asaltarea universității, deci de imposibilitatea învățământului superior atunci când

„Problema întineririi universităților nu este nouă. De la război încoace, ori de câte ori s-a discutat nivelul scăzut din punct de vedere intelectual al învățământului superior, s-au știut și cauzele dezastrului universitar. Iar când, răpiți ocupațiilor lor normale, studenții erau transformați în unele electorale ori în masă de manevră pentru diversiunile anti-semite – presa democrată a arătat că vina nu cădea asupra tineretului entuziast, asupra acestor copii fanatizați și răătăciți, ci asupra dascălilor lor. Abia acum s-au trezit micii noștri fasciști – abia acum au constatat „cu suflul îndurerat” că universitățile sunt prost conduse și că se impune... întinerirea lor.

Incontestabil că racile există. „O mutuală toleranță, o complezență împinsă până la cele mai provocatoare solidarități” – scrie un distins confrate despre „domnii profesori”, – „o grijă de chiverniseală reciprocă a familiilor spre a se permanentiza adevărate dinastii universitare”. Să se noteze că toate aceste observații sunt făcute într-un ziar de dreapta, și că între expresiile cele mai dulci sunt unele ca „făpturi certe cu simțul demnității”, „pasionații odihnei retribuite”, și alte asemenea complimente adresate profesorilor universitari.

Iată-ne de acord măcar o dată cu constatările unei publicații fasciste...

Faimosul art. 81 combinat cu recomandările de complezență și cu sforările de culise, au introdus în învățământul superior o lume de învățări, de sinecristi, de nulități patente și de chibiți... Să ne mai mirăm că studenții pot fi atât de ușor îndrumați spre căi nenorocite?

Când, îngrijați de soarta culturii românești, am dat alarma arătând primejdia pe care o reprezintă universitățile, aceste fabrici de pseudo-intelectuali, s-a pus la îndoială obiectivitatea noastră. Când am arătat că în majoritatea facultăților școala nu mai e școală, s-a crezut că este o exagerare... ministerul instrucțiunii publice și rectoratele au răspuns prin tolerarea exceselor, prin complicitatea lor la tot ceea ce scădea prestigiul universităților și prin încurajarea operei de politicianizare a învățământului superior.

Rezultatele se văd. Ele au ajuns să alarmeze până și pe cei mai apropiați sprijinitori ai dezordinelor. Proiectul de lege al dl. dr. C. Angelescu, ministrul școlilor, nu este însă soluția cea mai potrivită. Nu printr-o măsură care va scoate din învățământ, de la o zi la alta, un număr de așa-ziși „bătrâni” se poate salva universitatea... „întinerirea universităților” nu poate să însemne darea afară a dascălilor albiți de vreme, și a celor cu merite și a celor lipsiți de merite, și nici nu poate să însemne numirea în pripă a unui batalion de juni prezumțioși, recrutați din clubul politic ori din echipele de agitatori ai tineretului. Soluția? Să se desființeze autonomia universităților. Să se creeze incompatibilitatea între anumite ocupațiuni și funcțiunea de profesor universitar... Să se ia măsuri legale pentru ca universitățile să nu devină pepiniere pentru plasarea nulităților și a rubedeniilor necăpătuite și, mai ales, să se instituie un control serios al activității științifice și școlare a fiecărui titular de catedră universitară”, George Silviu, „Întinerirea” universităților”, *Cuvântul liber*, an III, no 11, 18 ianuarie 1936, p. 5.

³² Simion Stoilow, „Universitatea din București într-o situație grea”, interviu, 1945, în Cabiria Andreian Cazacu, Solomon Marcus, *Simion Stoilow*, p. 253.

într-un laborator sau sală de disecție voiau să intre 800 de studenți. Care a fost rezolvarea? Introducerea examenelor de admitere. Acestea nu au înlocuit *numerus clausus* politic cu unul profesional/cultural. Pur și simplu, au asigurat populația universitară cea mai aptă să devină „oameni de știință, cercetători științifici, și specialiști tehnicieni în ramurile de activitate intelectuală”³³. Examenele de admitere erau necesare, desigur, și pentru nivelul de atunci al dezvoltării tehnologice a societății românești (și mondiale), cel al primei revoluții industriale (ce abia urma să fie realizată la noi) bazate pe diviziunea muncii între munca fizică și cea intelectuală. Stoilow nu a vorbit despre acest aspect, evident, dar el a insistat asupra unui fenomen (care nu a dispărut nici astăzi) specific unei țări periferice și birocratice: aceea în care „ai carte, ai parte”, nu „cartea” interesând, ci „partea” dorită.

Astfel, „la noi calitatea de intelectual a ajuns treptat să se confunde cu aceea de posesor al unei diplome de licență, iar aceea de om de știință cu posesia unei diplome de doctorat. Respectul exagerat patalamalei, care în multe cazuri merge până la un adevărat cult, face ca omul care se intitulează licențiat să se creadă, în general, un intelectual consacrat și, prin aceasta, revendică drepturi și grade”³⁴. De aceea, „să nu confundăm dorința de cultură cu goana după diplomă”³⁵. Sublinieri extrem de actuale, într-adevăr.

Dorința de cultură urma să fie realizată și prin Universitatea liberă democratică, înființată în mai 1945, și unde admiterea nu era condiționată de parcurgerea treptelor anterioare de școală³⁶. Specialiștii, însă, trebuiau să facă dovada competenței.

Asumarea orientării politice democratice și progresiste

Tocmai pornind de la seriozitatea științifică – ceea ce înseamnă punerea neclintită în aplicare a logicii, a criticii și a modestiei științifice (altfel spus, a simțului umorului față de inclusiv propriile creații științifice) – s-a conturat concepția democratică a matematicianului Simion Stoilow. Adică el a susținut această concepție numai demonstrându-i justetea logică și

33 *Ibidem*.

34 *Ibidem*.

35 Simion Stoilow, „Examenele și taxele universitare”, 1945, în Cabiria Andreian Cazacu, Solomon Marcus, *Simion Stoilow*, p. 251.

36 Simion Stoilow, „La deschiderea Universității libere democratice”, mai 1945, în Simion Stoilow, *Matematica și viața*, p. 171.

nicidecum opunând unui *mainstream* ideologic bazat pe afecte (intuiție și „instincte”) o imagine socială fundamentată și ea pe afecte.

Astfel, în 1937, informând publicul larg despre al doilea congres balcanic de matematici pure și aplicate, Simion Stoilow a arătat că, dacă „congresele internaționale corespunzând diverselor discipline științifice sunt și rămân organismele esențiale prin care se consacră colaborarea științifică între toate națiunilor globului”, și dacă congresele regionale care „urmează aceași idee și același scop” se țin între congresele internaționale, atunci „nu trebuie să căutăm afinități particulare sau nu știu ce fel de raporturi mistice de origine sau de rasă”. Ca urmare, „după cum nu există știință națională, nu există nici știință balcanică”, ultima rațiune a congresului balcanic de matematică fiind „spiritualizarea frontierelor”³⁷.

Curajul civic al lui Simion Stoilow s-a manifestat prin telegrama publicată ca adeziune la protestul intelectualilor contra campaniei din presa de extremă-dreaptă de denigrare a lui Mihail Sadoveanu³⁸, prin inițierea și semnarea memoriului pe care profesorii universitari l-au semnat cerând ieșirea României din războiul antisovietic.

Ca mulți intelectuali români care au respins contradicțiile societății capitaliste, Simion Stoilow a considerat că, al Doilea Război Mondial separând și reflectând apele în mod irevocabil, trecerea la o societate necapitalistă este soluția acelor contradicții. Ideile sale democratice nu puteau decât să converge spre imaginea unei societăți bazate pe dreptate socială, pe accesul neîngrădit la cultură și pe muncă eficientă. De aceea, Simion Stoilow a devenit membru al partidului comunist. El a fost ferm convins că idealurile sale iluministe, kantiene, democratice se potriveau cu valorile acestui partid. El era un mare matematician, i se cunoștea orientarea democratică, deci nu avea nevoie de această aliniere politică pentru a-și putea exercita profesia mai departe. Aderența sa la activismul comunist, din pură convingere, a fost, însă, facilitată de domeniul său de cercetare ne-ideologic: Bagdasar, amintit mai sus, deși democrat, s-a lovit de dogmatismul stalinist ce căuta să impună propria ordine în filosofie.

Dar este formidabil să crezi că politica intră pe făgașul valorilor umaniste dorite. De aceea, Simion Stoilow a participat sincer și entuziast la

37 Simion Stoilow, „Un congres științific interbalcanic”, *Adevărul*, 12 septembrie 1937, în Cabiria Andreian Cazacu, Solomon Marcus, *Simion Stoilow*, pp. 231, 232.

38 Simion Stoilow, „Telegramă de adeziune la protest”, *Adevărul*, *Dimineața*, 1 aprilie 1937, în Cabiria Andreian Cazacu, Solomon Marcus, *Simion Stoilow*, p. 229.

orientarea politică indirectă a studenților. Cuvântările sale, amintite deja sau nu³⁹, au fost tot atâtea asumări ale orientării politice și tot atâtea ieșiri în arena politică: de pe poziția unui profesor, competent și măsurat dar nu mai puțin entuziast. În acest fel putem înțelege îndemnul ca studenții să facă politică, „dar nu politica de interese meschine, de clică sau de clan, ci o tot mai adâncă informare asupra marilor probleme sociale, spirituale, omenești...o serioasă documentare, o reflectare senină, fără patimă și fără fetișisme, fără idei preconcepute, fără dogmatisme...”⁴⁰.

În același timp, entuziasmul său nu a fost lipsit avertismente raționaliste: cu alte cuvinte, viitorul nu urma să fie roz în mod mecanic, prin simplul nou tipar de organizare socială, ci depindea de cultura, conștiința socială, inteligența și responsabilitatea oamenilor. „Nimeni nu poate prevedea în amănuntele ei evoluția societății în care trăim, dar o trăsătură generală a formelor sociale de mâine va fi, fără îndoială, legea muncii și primatul ei drept criteriu de selecționare și de apreciere a valorilor”⁴¹. Vechiul său deziderat democratic, violentat de practicile din învățământul superior la care fusese martor ani îndelungați, a fost formulat aici ca dincolo de universitate, necesar și, de această dată, și posibil.

Da, „bunăvoința noastră toată și munca noastră neprecupețită”⁴² au fost dovedite de către Simion Stoilow, în activitatea de profesor și de cercetător, în activitatea de manager al universității, de educator politic în universitate⁴³. Dar nu toți cei care ar fi trebuit să contribuie la bunul mers la lucrurilor o făceau. Și atunci? Simion Stoilow a fost un luptător kantian: a fost convins că dacă cei de la conducerea partidului ar cunoaște fenomenele negative, acestea ar fi corijate. Și atunci i-a scris lui Gheorghe Gheorghiu-Dej⁴⁴.

39 Vezi și Simion Stoilow, „’Telurile civilizației’, conferință ținută la festivalul dat de Uniunea patrioților”, mai 1945, în Simion Stoilow, *Matematica și viața*, pp. 175–177.

40 Simion Stoilow, „Cuvântare la prima întrunire publică a Secției universitare a tineretului progresist”, 1945, în Cabiria Andreian Cazacu, Solomon Marcus, *Simion Stoilow*, p. 242.

41 Simion Stoilow, „Cuvântare la deschiderea anului universitar”, 15 ianuarie 1945, în Cabiria Andreian Cazacu, Solomon Marcus, *Simion Stoilow*, p. 237.

42 Simion Stoilow, „La deschiderea Universității libere democratice”, mai 1945, în Simion Stoilow, *Matematica și viața*, p. 174.

43 Simion Stoilow, „Cuvântare despre Lenin ținută la Facultatea de matematică și fizică”, 21 ianuarie 1949, în Simion Stoilow, *Matematica și viața*, pp. 181–182.

44 Solomon Marcus, „Matematicianul Simion Stoilow îi scrie în 1952 lui Gheorghe Gheorghiu-Dej”, *România literară*, 2005, http://www.romlit.ro/matematicianul_simion_stoilow_i_scrie_n_1952_lui_gheorghe_gheorghiu-dej.

Dar o asemenea convingere era și este specifică stalinismului, desigur, adică oricărui regim politic în care speranța ameliorării lucrurilor stă în persoana/persoanele conducătoare, și nu în relațiile și regulile democratice care, dacă ar exista, ar înlătura abuzurile și iraționalitatea. Oricum, o informare nu strică. Nu știm care a fost urmarea scrisorii, nici măcar dacă a fost trimisă: oricum, Simion Stoilow era un savant mult prea important pentru a frustra imaginea științei de la noi prin eventuala sa scoatere din cercetare, școală și Academie. Iar Mihai Roller a dispărut nu din motivul atenționării sale cu privire la stilul dogmatic de conducere a corectitudinii ideologice a universității și Academiei. Dimpotrivă.

Dar nu neapărat soarta personajelor este importantă, ci problema ridicată de Simion Stoilow. Viața științifică și universitară a continuat să fie încadrată la fel de birocratic, inclusiv după moartea matematicianului. Cele două tipuri de oameni – „ariviști ambițioși” și cei „timorați” – au continuat să existe, fiind elementele unei ecuații manevrate de către conducători cu mentalitate birocratică și competențe pe măsură. „Avantaje” sau „mijloacele de intimidare” au continuat să reprezinte vectori însemnați ai activității din instituțiile universitare și academice. Arbitrariul folosirii acestor vectori a continuat să illustreze caracterul mizerabil și contraproductiv al conducerii birocratice, din păcate echivalată de unii cu „socialismul”.

Simion Stoilow a continuat până la moarte să lupte pentru înfăptuirea în universitate și Academie a principiilor democratice și umaniste de care a fost profund convins. Din contrastul dintre aceste principii – de altfel, oficial promovate – și unele fenomene, el nu a tras concluzia că principiile ar fi neîntemeiate deoarece „așa e omul” sau „o viață are omul”: dimpotrivă, că oamenii trebuie să învețe că merită să aibă mereu o stea polară, iar aceasta nu poate să fie decât progresul centrat pe valoarea omului.

De aceea, profesiunea sa de credință este admirabil redată în momentul când, respingând lucid noi idoli, lumea conștiinței părea totuși a fi capabilă să deschidă o poartă spre lumină. „*Rolul intelectualului va consta mâine, ca și azi, de a ajuta cu toate forțele sale la reconstrucția unei lumi la a cărei distrugere el a contribuit atât.* Și mai presus de toate, el va fi chemat să descopere în greselile trecutului, formulele viitorului”⁴⁵.

45 Simion Stoilow, „Problema intelectualilor”, 1945, în Cabiria Andreian Cazacu, Solomon Marcus, *Simion Stoilow*, p. 245.

Ne permitem două observații finale: întâi, că știința actuală a descoperit că – sau este pusă în situația de a descoperi că – formulele viitorului nu mai pot fi sesizate numai în istoria fenomenelor⁴⁶. Apoi, că viața științifică, universitară, culturală de dinainte de decembrie 1989 este departe de a putea fi înțeleasă potrivit modelului simplist al „intelectualilor anticomuniști, singurii veritabili, versus aliniații lingăi și incompetenți”.

46 Ceea ce nu face, însă, expresia lui Simion Stoilow mai puțin adevărată.